

FRI-1.322-1-SW-01

MANIFESTATIONS OF AGGRESSION AS A RESULT OF PARALLEL SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS ^{1; 2}

Ana Popova, PhD

Department of Management and Social Activities
Faculty of Business and Management
University of Ruse “Angel Kanchev”
8, Studentska St, Ruse 7017
e-mail: apopova@uni-ruse.bg

Abstract: *The paper examines the mechanism of socialization of young people aged 14-17. The term parallel socialization is introduced to denote the socialization process that occurs under the influence of modern agents such as the Internet, social networks and artificial intelligence. Deficits in the socialization process in parallel socialization are indicated, which can be qualified as risks for the physical, intellectual, mental and emotional development of the young people. Examples of manifestations of aggression as a result of parallel socialization are given. Complex measures are indicated to minimize the risks of parallel socialization.*

Keywords: parallel socialization, socialization deficits, aggression.

JEL Codes: I20

ВЪВЕДЕНИЕ

През последните години една от често огласяваните и разисквани теми в публичното пространство е за проявите на агресия сред подрастващите – в училище, на улицата и дори в обекти за масови посещения, каквито са търговските центрове. Тревожните сигнали привличат за кратко общественото внимание, но остават затворени в медийния дискурс, без да се превърнат в обществено значима тема за публични дискусии и без предприемане на адекватни действия от отговорните институции

Отговорността за проявите на агресия сред подрастващите се прехвърля изцяло върху семейството като основен агент за тяхната социализация, без да се отчита, че в дигиталната епоха, в която живеем, все по-голямо значение придобиват паралелни агенти на социализация, като интернет, социалните мрежи и изкуственият интелект.

Цел на настоящата разработка е да дискутира механизма на паралелна социализация на подрастващите в дигиталния век, да анализира последствията и рисковете за тяхното интелектуално, емоционално и психическо развитие, както и да предложи възможни мерки за минимизиране на тези рискове

ИЗЛОЖЕНИЕ

Изследователите в областта на социализацията на подрастващите се обединяват около схващането, че тя е процес на активно взаимодействие на индивида с неговото най-близко обкръжение и с външната среда, при който последният усвоява норми, ценности и поведенчески модели, адаптира се към конкретни условия и ситуации и се интегрира в социума, при условие че не се появят рискове за безпроблемната му адаптация и интеграция (Bryceson and Vuorela, 2002; Toth et al., 2008; Толстокурова, 2013; Кабакчиева и др., 2016; Попова, 2019 и др.).

Освен преобладаващия възглед за обособяване на първична и вторична социализация в зависимост от възрастта на индивида, съществуват и други критерии за категоризиране на социализацията: *според условията за осъществяване* (стратификационна, моносоциокултурна, полисоциокултурна и др.), *според съдържанието на социализационния процес* (познавателна,

¹ Докладът е представен на заседание на секция „Социална работа“ на 24 октомври 2025 г. с оригинално заглавие на български език: Прояви на агресия в резултат от паралелна социализация на подрастващите.

² Настоящият доклад е в изпълнение на проект на Факултет „Бизнес и мениджмънт“ 2025-ФБМ-01 на тема „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд "Научни изследвания" на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

професионална, трудова социализация и др.), според резултативността на социализацията (нормативна, кризисна, преждевременна, ускорена, забавена социализация и др.) (Ковалева, 2003).

В контекста на дискутираната в разработката проблематика значение има фокусирането върху т.нар. ускорена социализация на подрастващите, при която се запазва ролята на семейството и образователните институции като агенти на първичната социализация, но се отчита и въздействието на паралелни социализационни агенти като интернет, социалните мрежи, а в последно време и изкуственият интелект.

В много случаи тези съвременни агенти на социализация имат по-голямо влияние от семейството при транслирането на ценности и модели на поведение. Прекарвайки дълго време пред дигиталния екран, подрастващият индивид интернализира модели на поведение на дигитални персонажи, превръщайки ги в свои собствени, като често този процес действа деструктивно върху детската/юношеската психика, свързан е с развитие на девиантно поведение, включително агресия, и има отрицателни последици върху цялостното развитие на индивида.

Класическото разбиране за социализационния процес насочва вниманието към неговите три фази: адаптация, индивидуализация и интеграция (Чуприкова и Равич-Щербо, 1996).

На етапа на **адаптацията**, който обикновено съвпада с периода на детството, се извършва усвояването на знакови системи, на елементарни норми и правила, на социални роли и на някои прости форми на дейност. При паралелната социализация, подпомагана от видеоклипове и филмчета в интернет, авторитетът на родителите и учителите вече не е доминиращ в съзнанието на детето, особено ако то прекарва много време пред екрана и контролът на родителите е занижен. Подрастващият индивид се адаптира към света, който го заобикаля, чрез въображаемата реалност на персонажите от Анди Студио, Minecraft и др. и често пъти тази адаптация е съпроводена с развитие на зависимост от дигиталното устройство и пренебрегване на родителската намеса.

Етапът на **индивидуализацията**, който се свързва с формиране на индивидуалността и при който се очаква проява на уникалните качества за всеки индивид, е накърнен при паралелната социализация, защото „дигиталното форматиране“ от първия етап запазва своето въздействие. Вместо проявата на уникални качества в познавателната дейност и отстояването на ценности като любознателност, респект към авторитета (родител, учител) и мотивация за напредък, повлияният от съмнителни инфлуенсъри в Shorts и TikTok подрастващ индивид, най-често в тийнейджърска възраст, започва да се бунтува и да проявява непокорство срещу нормите и правилата. На този етап социализационните резултати все още не са необратими и ролята на родителите запазва своето значение, особено в случаите на т.нар. стратификационна социализация, напр. в семействата с висок образователен и социален статус на родителите.

Етапът на **интеграцията** в социализационния процес предполага постигане на определен баланс между личността и социума. Тук, обаче, в най-голяма степен се проявяват отрицателните резултати от паралелната социализация в първите два етапа. Подрастващият индивид, най-често в юношеска възраст, се опитва изцяло да се еманципира от влиянието на родителите и училището. Той се усеща като независима личност и желае да се изяви, макар и често чрез поведение, отклоняващо се от общоприетото. Именно с този етап в социализационния процес са свързани придобилите гласност в медиите случаи на агресия над съученици в училище, действията на „локалите“ в софийски МОЛ-ове, трагичните случаи на селфита на места с високо електрическо напрежение, загубите на млади животи в резултат от злоупотреба с ВЕЙП-ове и други упойващи вещества и т.н.

Паралелната социализация на подрастващите, извършваща се под въздействието на видеоинформация в интернет, безконтролен достъп до социални мрежи и участието на изкуствения интелект в познавателната дейност, има все по-доминиращо присъствие в социализационния процес. Този вид социализация е условно наречена паралелна, защото се извършва едновременно с конвенционалната социализация, чиито основни агенти са семейството, образователните институции и социалното обкръжение на подрастващите. Но за разлика от последната, която е естествен процес и се извършва „по подразбиране“, паралелната социализация има своеобразен принудителен характер – тя принуждава индивида да порасне по-бързо, да усвоява по-голям обем информация, който често не е съобразен с възрастовите особености, да развива дигитални умения,

за сметка на така необходимите умения за личностно общуване, емпатия и индивидуално творчество.

В дигиталния век паралелната социализация на подрастващите е без алтернатива и е важно да бъдат изтъкнати нейните предимства и недостатъци. Към **предимствата** ѝ могат да бъдат отнесени: ранно развитие на дигитални умения, способност за обработка на голям обем информация, развитие на способности за възпроизводство на креативни техники и модели на поведение. **Недостатъците** на този вид социализация са по-многобройни и с по-значими въздействия върху цялостното развитие на индивидите. Такива са: откъсване на подрастващия индивид от реалността; едностранчивост в процеса на развитие, напр. развитие само на дигитални умения без разширяване на познавателния кръгзор; емоционален дефицит, самоизолация пред дигиталния екран, без изпитване на нужда от общуване със семейството и връстниците; възприемане на неприемливи модели на поведение и развитие на агресия и девиантни прояви; развитие на зависимост от дигитални устройства, понижаване на концентрацията и на когнитивния капацитет и др.

Недостатъците на паралелната социализация могат да бъдат квалифицирани като **рискове** за цялостното развитие на подрастващите и за последващата им интеграция в социума.

Теоретичните изследвания, посветени на рисковете, поставят в основата на тяхното възникване наличието на **рискови фактори** (Беск, 2001). В механизма на паралелната социализация такива рискови фактори се явяват някои дефицити в социализационния процес, които могат да бъдат проследени в Таблица 1 по-долу.

Таблица 1.

Социализационни дефицити при паралелната социализация и произтичащи от тях рискове за подрастващите

№	Социализационни дефицити при паралелната социализация на подрастващите (рискови фактори)	Рискове за физическото, психическото, когнитивното и емоционалното развитие на подрастващите
1	Дефицит на адекватен родителски контрол (при използването на дигитални устройства от подрастващите, при проява на засилен интерес към риалити формати или сърфиране в интернет).	Риск за физическото и психическото развитие на подрастващите – откъснатост от света, затваряне в себе си, развитие на зависимост от дигитални устройства, попадане в обхвата на неподходящи влияния, (употреба на цигари, алкохол, ПАВ, сексуална злоупотреба).
2	Дефицит на ангажираност от страна на образователните институции (за минимизиране влиянието на изкуствения интелект в образователния процес, за адекватни действия при прояви на агресия или неприемливо поведение).	Риск за когнитивното и личностното развитие на подрастващите – ограничаване на творческите способности на индивида, снижаване на самостоятелността и на мотивацията за постижения, развитие на девиантно поведение, вкл. агресия.
3	Дефицит на внимание, концентрация и интерес към образователното съдържание в училище от страна на подрастващите.	Риск за когнитивното развитие на подрастващите – влошен успех в училище, снижаване на интелектуалния капацитет, повтаряне на класа или отпадане от образователната система.
4	Дефицит на подходящи ролеви модели и авторитети в социализационния процес.	Риск за емоционалното развитие на подрастващите – снижаване на емоционалната свързаност със семейството и най-близкото обкръжение, незачитане на родителския и учителския авторитет, подражание на неподходящи ролеви модели, възприемане на неприемливи модели на поведение (нарцисизъм, вулгарен език и др.)

5	Ценностен дефицит.	Риск за цялостното развитие на индивида и за интеграцията му в социума – ценностна дезориентация, подмяна на базови семейни и социокултурни ценности, развитие на девиантно поведение (агресия, престъпно поведение).
---	--------------------	---

Изброените по-горе дефицити в паралелната социализация на подрастващите и произтичащите от тях рискове за цялостното развитие на индивидите могат да бъдат илюстрирани чрез анализ на поведението на групите от подрастващи, станали известни напоследък под името „локали“ – местни банди от младежи на възраст най-често между 14 и 17 години, които се събират в квартални градинки и молове и подлагат на безпричинна агресия други млади хора.

Както беше посочено по-горе в теоретичните бележки за етапите на социализационния процес, тези младежи са достигнали етапа на индивидуализацията, когато те трябва да отстояват себе си като самостоятелни и независими личности. В условията на паралелна социализация, обаче, локалите демонстрират независимост от общоприетите норми на поведение, копирайки като модел екстремните прояви на бунт срещу общоприетото, присъщи на т.нар. „ултрас култура“, напр. агресивните и вандалски прояви на футболни фенове.

Локалите, които най-често са ученици в гимназиален етап, заявяват себе си като уникални и различни. Те обикновено са късо подстригани, обличат се еднакво с черни анцузи над глезените и качулки на главите и носят скъпи маратонки. Движат се на групи от по 5-6 човека, а най-разпознаваемата им характеристика е вербалната или физическа агресия спрямо техни съученици, отличаващи се със скромно поведение.

Деструктивното поведение на локалите е много добре обяснено от училищния психолог Ралица Иванова, която твърди, че тези млади хора възприемат света по полярен начин – „или си с мен, или си против мен“. Те живеят в реалност, в която правото е на по-силния и се идентифицират чрез принадлежността си към група от себеподобни. Именно в това се състои и мотивацията им да се присъединят към такава група – да придобият усещане за сила и носене на лична отговорност, макар и за разрушителни действия (Митева, 2025).

Ако се опитаме да анализираме поведението на локалите на базата на посочената по-горе таблица със социализационни дефицити, бихме открили поне 3 такива дефицита в социализационния процес на тези младежи.

На първо място, това е дефицитът на адекватен родителски контрол. Често пъти родителите отдават непослушанието и бунтарското поведение на своето дете на тийнейджърския период, който се надяват да отmine без последствия, и затова не предприемат по-строги мерки за контрол над обкръжението или страничните интереси на детето. За съжаление, в случая с локалите важи метафората с изпуснатия влак, когато родителите не са в състояние да „поправят“ щетите. Именно тук се усеща най-силно наличието на още един дефицит – на родителски авторитет, който е изместен от влиянието на неподходящи ролеви модели в обкръжението на младите хора или такива, заимствани от интернет.

На следващо място трябва да бъде посочен дефицитът на достатъчна ангажираност от страна на образователните институции за решаване на случаи с прояви на агресивно поведение. В такива случаи най-често отговорността се прехвърля върху родителите, а и лостовите за въздействие в училище са ограничени – дисциплинарно наказание, работа с училищния психолог или изключване от училище. Последното не решава казуса, тъй като проблемът се прехвърля „от болната глава на здравата“, т.е. проблемният ученик може да възприеме наложеното наказание като сигнал за още по-деструктивни действия или като възможност за налагане на сила и влияние при нови условия.

Не на последно място е необходимо да се обърне внимание върху ценностния дефицит, обясняващ поведението на локалите. В резултат от паралелната социализация, при тях ценностите на семейството и образованието са загубили значение, изместени от ценности като индивидуална свобода, егоцентризъм, привличане на внимание, демонстрация на сила и власт над по-слабите и уязвимите. Доминирането на подобни ценности в периода на интеграция към социума, както е според фазите на социализационния процес, не вещае благоприятни прогнози за бъдещето на тези

млади хора. В най-добрия случай те могат да попълнят редиците на NEETs (младежите до 29 години, които нито учат, нито работят), а в най-лошия случай – да се превърнат в контингент на полицията, каквито примери могат да бъдат дадени и сега със задържането на локали, проявили агресия в софийски МОЛ-ове.

Както се вижда от анализа, паралелната социализация на подрастващите в дигиталната епоха е сериозен социален проблем с дългосрочни последствия, както за част от младите хора, така и за обществото като цяло. Тя е съпроводена с редица рискове, които пречат адекватното вписване в социума на обществени групи, които, вместо фокусиране върху личностното си развитие, са предпочели пътя на самоизолацията и бунта срещу общоприетите норми.

За решаване на посочения проблем е важно да бъдат предприети адекватни и навременни **мерки** и комплексни действия от всички заинтересовани страни в посока минимизиране на рисковете от паралелната социализация на подрастващите. Такива мерки могат да бъдат:

-Строг родителски контрол при използването на дигитални устройства от подрастващите.

-Съвместни действия на родителите и образователните институции за информиране на подрастващите за рисковете от попадане в неподходящо обкръжение или интернет влияния.

-Въвеждане на теми в учебните програми в начален и прогимназиален етап на училище, свързани с опасностите и рисковете за индивида от използването на дигитални устройства.

-Ангажиране на вниманието на подрастващите със занимания (спорт, творчески дейности), които да ограничат времето, прекарано пред дигитални екрани или непродуктивни занимания.

-Инициране на публични дискусии относно опасностите и рисковете от паралелната социализация на подрастващите и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящата разработка беше представена авторска гледна точка за наличието на паралелна социализация при подрастващите, извършваща се под въздействието на съвременни социализационни агенти като интернет, социалните мрежи и изкуствения интелект. Тази паралелна социализация е съпроводена редица дефицити в социализационния процес, които при определени условия прерастват в рискове за развитието на младите хора и за успешната им интеграция в социума. Един от тези рискове със сериозни социални последствия е съсредоточен в зачестилите прояви на агресия и други девиантни прояви сред определени групи младежи. Визираният проблем е със сериозна обществена значимост и неговото решаване изисква комплексни и обединени мерки и действия, както от семействата и отговорните институции, така и от обществото като цяло.

REFERENCES

Кабакчиева, П. и др. (2016). Ефекти върху децата, оставени от родители, които работят и живеят в чужбина. Доклад, разработен по поръчка на Детския фонд на ООН (УНИЦЕФ-България) от екип на фондация „Риск-Монитор”, публикуван на 07.04.2016. Докладът е достъпен на https://www.unicef.bg/.../Children_left_behind_march_2016.pdf

Ковалева, А. (2003). Концепция социализации молодежи: нормы, отклонения, социализационная траектория. http://ecsocman.hse.ru/data/564/191/1217/013-Kovaleva_Ax2cI.pdf

Митева, С.-М. (2025). Тормоз и побоища: кои са локалите и защо е тази агресия. <https://www.dw.com/bg/tormoz-i-poboisa-koi-sa-lokalite-i-zaso-e-tazi-agresia/a-72376054>

Попова, А. (2019). Дефицити в социализацията на деца от семейства на работещи в чужбина родители, София, СНОУМОД ДФ, 204 стр., ISBN 978-619-90916-8-5)

Чуприкова и Равич-Щербо. (1996) Социально-психологическая концепция развития личности А.В. Петровского - Фундаментальные проблемы общей психологии https://www.psyoffice.ru/8/psychology/book_o061_page_8.html

Beck U. (2001). La société du risque, Sur la voie d'une autre modernité (trad. de l'allemand par Laure Bernardi, préface de Bruno Latour). Paris, Aubier. Première édition : Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne (1986).

Toth, A., D. Munteanu, A. Bleanu, E. Tudor, M. Magheru, C. Luca. (2008). National analysis of the phenomenon of children left home by their parents who migrate abroad for employment. UNICEF-Romania and Alternative Sociale.